

A gépi adatfeldolgozás bevezetésének előkészületei az Országos Széchényi Könyvtárban

ÓVÁRI Sándor

Milyen körülmények készítették az Országos Széchényi Könyvtárat arra, hogy ezzel a témával foglalkozzék? Felületes szemlélő azt mondhatná, hogy egyszerű a felelet: világszerte hódító divatról van szó, ma már nem is tekintik komoly cégnek vagy intézménynek azt, ahol nem működik legalább egy elektronikus számítógép. A valóságban azonban nem ilyen egyszerű a válasz.

Az OSzK-nak megtisztelő, de egyre több munkát jelentő feladata a megjelent legkülönbözőbb kiadványok igényes feltárása, a Magyar Nemzeti Bibliográfia gondozása. Ennek a feladatnak a megfelelő szintű megoldása a hagyományos módszerekkel olyan hatalmas és egyre növekvő munkamennyiséget jelent, hogy belátható időn belül már meghaladja erőinket. Gondoskodnunk kell a Magyar Nemzeti Bibliográfia füzeteinek 2 hetenként való megjelenéséről és havonta kiadjuk a Magyar Folyóiratok Repertóriumát. El kell készítenünk a Magyar Nemzeti Bibliográfia éves kumulációját, szükséges a 10 éves ciklusok kumulálása is. Sajnos, hiányzik viszont a Magyar Folyóiratok Repertóriumának éves kumulációja, mert ennek összeállítására jelenlegi körülményeink között nem vállalkozhatunk. De hasonló nehézségekkel küzdünk egyéb bibliográfiai jellegű kiadványaink esetében is. Jogosak a panaszok, hogy későn jelennek meg ezek az alapvető információs segédeszközök, hagyományos módszerekkel azonban ezen változtatni nem tudunk. Lényeges javulást csak akkor érhetünk el, ha majd áttérhetünk a gépi adatfeldolgozásra. Hogy mit jelent az elektronikus számítógépek bekapcsolása a munkába, azt világosan mutatja a frankfurti példa: ott már két év óta komputerrel készül a Deutsche Nationalbibliographie és éves kumulációja; a hagyományos technikával az éves kumuláció másfél év alatt készült el, komputerrel viszont 6 hét alatt végzik el ugyánezt a munkát.

Az egész magyar kulturális és tudományos élet iránti kötelezettségeink és felelősségünk tudata vetette fel tehát azt a gondolatot már évekkal ezelőtt, hogy használjuk fel a modern technika eszközeit munkánk javítására és gyorsítására.

Az első lépések 1965-ben történtek. Akkor a közismert Hollerith-technikára gondoltunk. Közelebbről megvizsgálva ezt a módszert kiderült, hogy a mi bibliográfiai feladataink megoldására nem használható. Kétségtelen, hogy a könyvtári munkának vannak olyan kisebb terjedelmű feladatai, amelyekre alkalmas ez a technika, amint ezt az Országos Műszaki Könyvtárban Orosz Gábor-

nak és munkatársainak több szép munkája bizonyítja. Ezzel szemben a Magyar Nemzeti Bibliográfia és egyéb bibliográfiai kiadványaink hatalmas szöveges anyaga túlnő ennek a módszernek a határain, az igényeknek megfelelő feldolgozás nem lenne gazdaságos, és nem lehetne biztosítani a kívánt színvonalat sem (pl. a betű- és jelkészlet korlátai miatt sem).

Ezek után úgy látszott, hogy egyelőre nem tudunk továbblépni. A legnagyobb gondot az jelentette, hogy keveset tudunk az elektronikus számítógépek alkalmazási lehetőségeiről; azt gondoltuk, hogy a mi céljainkra valami különlegesen szerkesztett komputer szükséges. A komputeres könyvtári alkalmazásáról egyre sokasodó külföldi hírek ezt a nagyfokú tájékozatlanságot gyorsan eloszlatták, de további gondokat is okoztak. Kiderült, hogy egy-egy nagy nyugati könyvtár az elektronikus számítógépek alkalmazási lehetőségeinek tanulmányozására és a kérdés megoldására tekintélyes létszámú munkacsoportot állított fel, s a hosszú előkészületi időre több millió dollárt is adott a munkára. Ezekhez képest kevésnek tartottuk tudásunkat és anyagi lehetőségeinket ahhoz, hogy elkezdjünk valamit, annál is inkább, mert nálunk is több ezer forintba kerül egy-egy gépi óra azokon az elektronikus számítógépeken, amelyeken bér munkát vállalnak.

Igy egyelőre csak az óhajnál maradtunk - állandóan érezve a felelősséget a késlekedésért -, amíg 1969 elején két olyan dolog történt, ami mégis cselekvésre ösztönzött bennünket. Februárban Sebestyén Géza főigazgatóhelyettes Brüsszelben részt vett az új nemzeti könyvtár felavatásán. Hazafelé jövet megállt Frankfurtban és ott tanulmányozta a már működő gépi feldolgozó részleget. (Magával hozta a munkafolyamat dokumentációját is.) E sorok írója ugyancsak februárban, Lipcsében megismerkedett a Deutsche Bücherei terveivel, amelyek szerint a Deutsche Nationalbibliographie 1971. jan. 1-től kezdve elektronikus számítógépen készül. Megbízták a munka előkészítésével G. Rost osztályvezetőt, aki a lipcsei egyetem számítástechnikai és adatfeldolgozási tanszékének munkatársaival együttműködve jelentősen előrehaladt már ezen a téren.

Itthon, tapasztalataink kicserélésekor megszületett az elhatározás: hozzánk kezdünk a munkához, mégpedig úgy, hogy az elméleti felkészülést a gyakorlati, kísérleti munkával párhuzamosan végezzük. Az addig megismert írásos anyagok alapján láttuk, hogy kísérletek nélkül, csupán elméletben nem lehet ezt a kérdést megoldani, nem lehet olyan tervet készíteni, amit - ha egyszer a lehetőség megnyílik - "gépre teszünk". Ez olyan feladat, amit csak "csinálva" lehet megtanulni. Olvastuk például, hogy a gépi feldolgozás a címleírási szabályoktól kezdve a bibliográfia szerkezetéig különböző változtatásokat követel meg vagy tesz lehetővé az eddigi eljárásokkal szemben. A gépi lehetőségek és követelmények konkrét ismerete nélkül ezeket nem lehet előre meghatározni. Már most, a kísérletek derekán látjuk, hogy a bibliográfiákban a

tétel számozásra való áttérés könnyen megoldható és a gépi feldolgozásnál is előnyös.

Munkánk megkezdésekor azonnal láttuk, hogy súlyos problémákkal állunk szemben. Nem ismertük a számítógépes eljárást (elvileg tudtuk, hogy melyek a munka fő mozzanatai, de a részletekben teljesen tájékozatlanok voltunk). Nem ismertük alaposan a külföldi eredményeket. Nem ismertük a hazai elektronikus gépparkot. Egyelőre nem voltak partnereink a kísérlethez. Nem tudtunk külön munkacsoportot szervezni a munka elvégzésére. Nem volt megfelelő pénzügyi fedezetünk sem a munkához.

Azzal kezdtük, hogy Fügedi Péternét, bibliográfiai osztályunk vezetőjét is bevontuk a munkába, és a következő feladatot tűztük ki elsőnek: elkészítjük kísérletként a Magyar Nemzeti Bibliográfia egy múlt évi füzetét elektronikus számítógépen, és készítünk egy kumulációt is. Az első kísérlet alatt megszerezzük a legszükségesebb gépi szakmai tudást. A lehetőségek ismeretében nem törekedhettünk azonnal a végleges megoldásra, ezért elegendőnek ítéltük azt, ha a kísérlet végén a bibliográfiai komputerrel szerkesztett szöveget lyukszalagírógéppel iratjuk ki.

Miután eredménytelenül tárgyaltunk néhány budapesti számítógép-szakemberrel, a Szegedi Egyetemi Könyvtár közvetítésével kapcsolatot teremtettünk a József Attila Tudományegyetem kibernetikai laboratóriumával. Ez a laboratórium egy MINSZK-22 elektronikus számítógéppel rendelkezik, s a gép elsősorban tudományos és tanulmányi célokat szolgál. Így rövidesen megköthettük azt a tudományos együttműködési szerződést, amely szerint kísérleteinkhez a gépet anyagi ellenszolgáltatás nélkül igénybe vehetjük. Meggyőződésünk, hogy terveink megvalósításához a legjobb partnert találtuk meg. A gépen dolgozik dr. Makay Árpád tudományos munkatárs, aki hosszabb ideje együttműködik a Szegedi Egyetemi Könyvtárral; a könyvtár gyarapodási jegyzékét állítják elő a MINSZK-22-vel. Makay Árpád így már rendelkezik a szükséges könyvtári ismeretekkel (megoldotta a cimleírások ETO szerinti gépi rendezését), ami nagyon megkönnyítette együttműködésünket.

Miután így a legdöntőbb feltételeket biztosítani tudtuk, azonnal munkához láttunk. Először arra gondoltunk, hogy a frankfurti megoldás alapján indulunk, de az előkészületek során megismerkedtünk a MARC II. rendszer lényegével, s azt sokkal előnyösebbnek találtuk.

A MARC II. rendszer ugyanis olyan általános gépi adatfeldolgozó szerkezet, amely minden könyvtárban a helyi sajátosságok figyelembevételével alkalmazható. A feldolgozáshoz sokféle elektronikus számítógépet lehet használni. A gépi feldolgozás végső eredményét tartalmazó adathordozók (mágneses szalagok, lyukszalagok) más gépekkel is, egy fordító program segítségével, bárhol

olvashatók, illetve felhasználhatók. Ezek azok a leglényegesebb sajátosságai, amelyek miatt több országban már alkalmazzák a gyakorlatban is; igen sok helyen, így a Szovjetunióban is ezt tanulmányozzák elsősorban. (A rendszerről lásd még Sárdy Péter irását, Könyvtári Figyelő 1969. 4. sz. 65-66. 1.

Világszerte terjed az a felismerés, hogy egységes gépi feldolgozó rendszerre van szükség, amely a bibliográfiai információk cseréjének eddig ismeretlen határfoku eszköze lehet. (Ha egy ilyen egységes rendszer kialakul és használata általános lesz, nem lehet akadálya az egész világ kiadványait nyilván- tartó központi katalógus létrehozásának sem!)

A MARC II. rendszert a Library of Congress által 1968-ban kiadott "The MARC II. format" című tanulmányból ismertük meg, amelyet Henriette D. Avram, John F. Knapp és Lucia J. Rather állított össze. A rendszer tanulmányozása hosszabb időre megállította a gyakorlati munkát, így a tervezett határidőre (1969. nov. 1.) első kísérletünk nem készülhetett el. 1969 novemberében jutottunk el addig, hogy meghatároztuk a szükséges hívójeleket, kialakítottuk a megfelelő adatlapot. Most (1969. dec.) folynak az utolsó simítások, és reméljük, hogy hamarosan hozzákezdhetünk a kísérleti anyag lyukszalagra gépe- léséhez. Ezt a munkát 8 csatornás lyukszalagírógéppel bér munkában végeztet- jük.

Eddigi munkánknak ez volt a fővonala. A feladat megoldására még nem tudtunk külön részleget felállítani. A munkában résztvevők egyéb feladatuk mellett, illetve után foglalkoztak vele. Szervezetileg annyi történt, hogy létreho- zott a könyvtár egy gépesítési bizottságot, annak a feladata lesz a tapasztalatok értékelése és a további tennivalókra javaslatok kidolgozása. Az bi- zonyos, hogy a későbbiek során ehhez a munkához több munkatársra is szükség lesz a könyvtárban. Ezért 1969 októberében házi tanfolyamot indítottunk né- hány érdeklődő részvételével. Az elektronikus számítógépek általános megis- merése után hozzákezdünk a MARC II. rendszer együttes tanulmányozásához.

Az OSzK-ban folyó kísérletek második lépése a külföldi folyóiratok kurrens jegyzékének komputerrel történő előállítására lesz. Ezt a kísérletet is Sze- geden végezzük, 1970-ben.

További terveinket az első kísérletek tapasztalatai alapján határozhatjuk majd meg. A kísérletek feleletet adnak majd a gazdasági kérdésekre is, ame- lyek a sok egyéb előny ellenére sem hanyagolhatók el. Az bizonyos, hogy az elektronikus számítógépek alkalmazására belátható időn belül az OSzK-ban is sor kerül; erre készülünk fel a kísérletekkel.

Természetesen tartjuk, hogy a könyvtárosokat kísérletünk tartalmi része jobban érdekli, mint az előkészületi időszak itt elmondott eseménysorozata.

A tartalmi részek részletes ismertetésére első kísérletünk befejezése után azonnal sor kerül. Ebben majd részletesen beszámolunk a MARC II. rendszer alkalmazásában szerzett tapasztalatainkról, ismertetjük a teljes rendszert, valamint további terveinket, amelyek a kísérlet után már szilárdabb talajon nyugszanak.

x kulföldi hírek x kulföldi hírek x kulföldi hírek x

KATALOGIZÁLÁSI SZAKÉRTŐK tartottak nemzetközi értekezletet Koppenhágában 1969. aug. 22-24-én, az IFLA és a Council on Library Resources égisze alatt, A.H. Chaplin elnökletével. Elhatározták, hogy kommentárt dolgoztatnak ki a párizsi katalogizálási konferencia alapelveihez és megoldási javaslatokat az ott nyitva hagyott kérdések megoldásához. Élénk vita alakult ki arról, hogy a párizsi alapelvek csak a tudományos nagykönyvtárakra legyenek-e érvényesek; a jelenlevők túlnyomó többsége szerint minden könyvtártípusnak és nemzeti bibliográfiának egységes szabályokat kell követnie. Megtárgyalták M. Gorman (London) javaslatát a katalogizálási adatok sorrendjének nemzetközi szabványosítására; ez a sok országban már 1971-re tervezett átállás miatt rendkívül sürgős. Szóba került a Kongresszusi Könyvtár közös katalogizálási programja is; elhangzott az a javaslat, hogy a nemzeti bibliográfiák a szabványosított program alapján regisztrált nemzeti könyvtermésről a cédulákat vagy szalagokat küldjék meg a többi nemzeti bibliográfiának. Így minden országban az egész világirodalomra vonatkozó tájékoztató központot lehetne felállítani, amely pótolná a hiányzó világ bibliográfiát. (Biblos, 1969. 4. no.)

A FONOTÉKÁK NEMZETKÖZI SZÖVETSÉGE (International Association of Sound Archives) 1969. aug. 22-én, Amsterdamban tartotta első közgyűlését. 12 európai ország, az USA és Izrael zenei és prózai hangfelvételeket gyűjtő könyvtárainak, tudományos intézeteinek, rádióarchívumainak képviselői voltak jelen. A szervezet célja az információk, technikai berendezések és felvételek cseréjének előmozdítása. Egyik első nagy vállalkozása a nagy hangfelvétel-gyűjtemények feltérképezése és anyaguk felmérése, a Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetségének (International Association of Music Libraries) fonotéka-albizottságával együttműködve. (LC Information Bulletin, 1969. 37. no.)

RECON-TERV (Retrospective Conversion) elnevezésű kísérleti munkába fogott egy amerikai munkacsoport, a Kongresszusi Könyvtár és a Council on Library Resources támogatásával: nyomtatott katalóguscédulák adatait teszik át ("konvertálják") MARC II. - vagyis gépi olvasásu - formára. A munka első tanulságairól beszámolót adtak ki: Study of the feasibility of a National Bibliographic Service (Washington, LC, 1969.). (LC Information Bulletin 1969. 34. és 39. no.)